

Hvordan afdækker man ordblindhed hos voksne

– og kan grundskolen lære noget af det?

HELLE BONDERUP, LEKTOR I DANSK OG UNDERVISER PÅ ORDBLINDE- OG LÆSEVEJLEDERUDDANNELSERNE PÅ VIA UNIVERSITY COLLEGE
MARIE WOLTER BERTELSEN, FAGLIG KONSULENT I NATIONALT VIDENCENTER FOR ORDBLINDHED OG ANDRE LÆSEVANSKELIGHEDER

Voksne kan få afdækket ordblinddevanskeligheder og kan tilbydes et individuelt tilpasset ordblindetilbud på voksenuddannelsessteder (VUC) overalt i Danmark. Afdækningen indebærer både en diagnosticering af ordblindhed, hvis der ikke tidligere er foretaget en sådan, men også en afdækning af behovene hos den enkelte voksne, således at undervisningen tilpasses den enkelte i omfang og indhold. Processen er altså mere individuelt orienteret, end man typisk oplever det i grundskolen. I artiklen introduceres en tydeliggørelse af de procedurer, som er grundlaget for det gode undervisningstilbud til ordblinde voksne. Herudover diskuteres forskelle på afdækning og undervisning af ordblinde børn og voksne, ligesom artiklen foreslår muligheder for at lære af voksenområdet.

En voksen med mistanke om ordblindhed henvender sig – en case

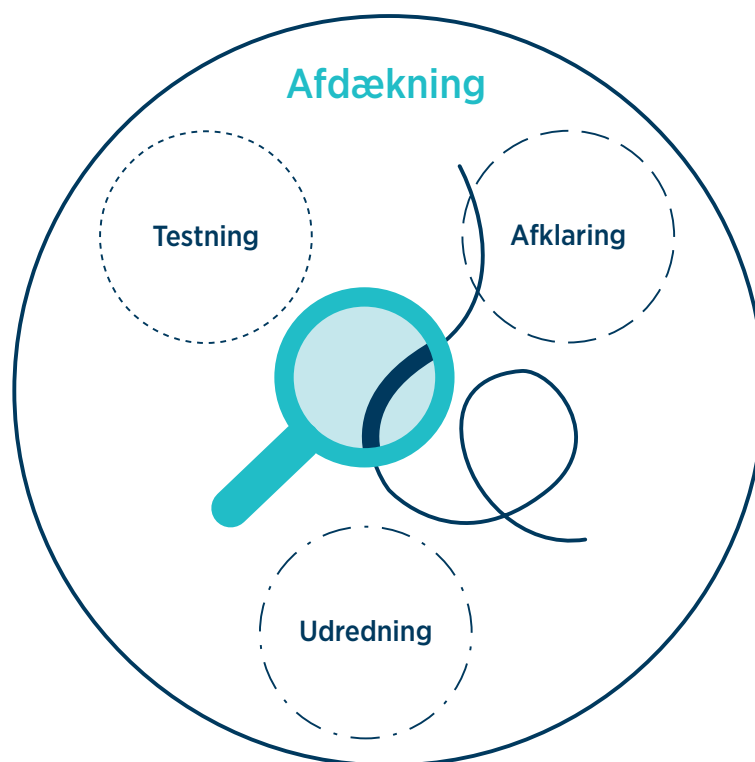
Carsten henvender sig til det lokale VUC, efter at hans søn er blevet testet for ordblindhed i 6. klasse. Han har selv tænkt, at hans søns udfordringer med at lære at læse hurtigt og sikkert og de vedvarende problemer med at stave egentlig ligner Carstens egne udfordringer gennem skole- og voksenliv. Sønnens læsevejleder har fortalt Carsten, at alle voksne gratis kan henvende sig til det nærmeste VUC og blive testet for ordblindhed, og at man også der kan få gratis ordblindeundervisning, som tilrettelægges efter ens egne behov. Carsten fortæller i det afklarende interview på VUC, at han gerne vil vide, om hans vanskeligheder skyldes ordblindhed, og så kunne han også godt tænke sig at bruge den læse- og skriveteknologi, som hans søn er blevet meget glad for. Han har altid syntes, at han var bagefter alle andre, når der skulle læses og staves – og overlader nu helst den slags til sin hustru. Han fortæller også, at der er flere af hans søskende, som har haft det på samme måde. Carsten ville gerne have været sikkerhedsrepræsentant på sin arbejdsplads, men sprang fra, da han opdagede, at det indebar, hvad han betegner som en masse læsning.

Ordblindeunderviseren tilrettelægger nu en grundig udredning på baggrund af den afklarende samtale.

Hvad mener vi med afdækning?

Både i litteratur og praksis anvendes forskellige begreber om den proces, der går forud for at konstatere, om en persons skriftsproglige vanskeligheder skyldes ordblindhed, og siden afklare, hvilke tiltag der bør iværksættes for at afhjælpe vanskelighederne. Begreberne anvendes ikke helt konsekvent på tværs af sektorer og ofte heller ikke inden for samme sektor.

Vi foreslår følgende anvendelse af begreber, når vi taler om afdækning af ordblindhed (figur 1):



Figur 1: Begrebsafklaring.

Afdækning ses som en helt overordnet betegnelse for alle de tiltag, der kan sættes i værk for at beskrive skriftsproglige vanskeligheder samt planlægge og evaluere tiltag i den forbindelse. Afdækningen består af forskellige dele, som har hver deres sigte:

1. Afklaring af, hvorvidt der er mistanke om ordblindhed, og om der er grundlag for at iværksætte (diagnosticerende) testning
2. Testning af, hvorvidt der er tale om ordblindhed, altså et diagnostisk redskab
3. Udredning af, hvordan personens vanskeligheder viser sig på et givent tidspunkt i relation til den aktuelle situation, samt mål for fremtiden. Altså et pædagogisk redskab til planlægning og evaluering af didaktiske tiltag.

Vi vender tilbage til diskussion og anvendelse af elementerne i afdækning senere i artiklen. Først skal vi se på, hvordan afdækningen foregår på voksenområdet.

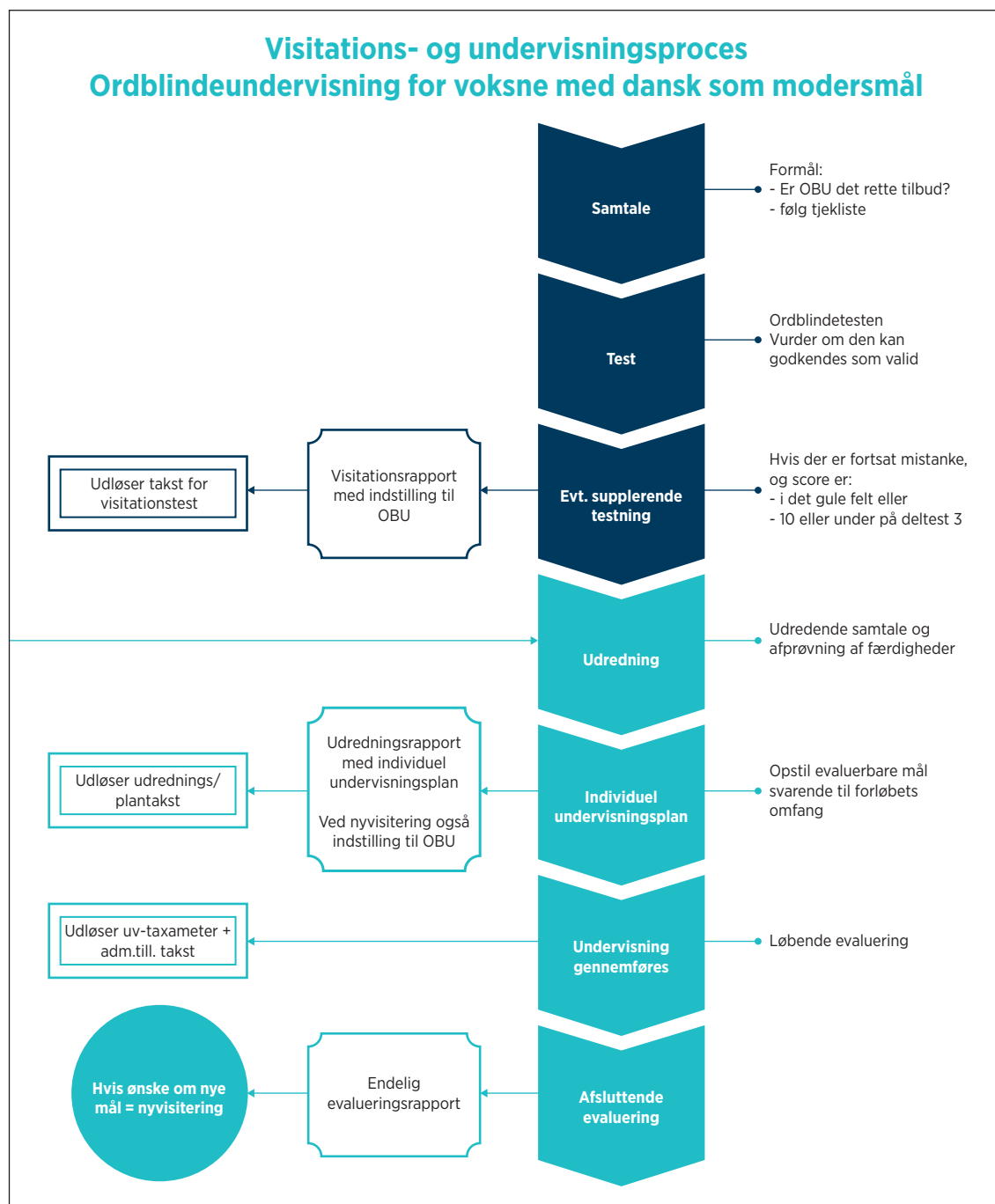
Hvordan foregår afdækning af voksne?

Når man har forladt grundskolen og ikke går på FGU, kan man få afdækket ordblindhed hos udbydere af ordblindeundervisning for voksne – i daglig tale forkortet til OBU¹. OBU udbydes af alle voksenuddannelsescentre (VUC'er) og de fleste AOF-udbydere samt en del sprogskoler og private udbydere². Tilbuddet er statsligt, og man kan frit vælge, hvilken udbyder man ønsker at anvende.

1 Se lovgivning og vejledninger på BUVM's hjemmeside her: <https://www.uvm.dk/ordblindeundervisning-for-voksne/love-vejledninger-og-rapporter>

2 Find alle udbydere af ordblindeundervisning for voksne på voksenuddannelse.dk: <https://voksenuddannelse.dk/index.php/uddannelse/ordblindeundervisning-voksne>

Ordblindeundervisning for voksne er gratis for alle deltagere, som undervises på hold med maks. seks deltagere og med et individuelt tilrettelagt undervisningstilbud, som tager udgangspunkt i den enkelte kursists behov og udgangspunkt. Det didaktiske tilbud er direkte styret af lovgivning, som er udfoldet i vejledninger etc.³ Tilbuddet om ordblindeundervisning for voksne gælder uanset alder og beskæftigelse, og alle voksne ordblinde eller voksne med mistanke om ordblindhed kan henvende sig for tilbud. Når man henvender sig til en OBU-udbyder for at få afdækket en evt. ordblindhed, skal udbyderen følge den beskrivelse, der er fastsat i loven. Proceduren kan illustreres således (figur 2):



Figur 2: Procedure for afdækning af ordblindhed for voksne med dansk som modersmål.

3 Pædagogisk vejledning til ordblindeundervisning for voksne

Der skelnes i proceduren mellem elementer, der hører til i en visitations- og testproces, og som har til formål at afdække, om OBU er det rette tilbud, og elementer, der hører til i en udredningsproces, der har til formål at finde frem til, hvilke undervisningselementer OBU-tilbuddet skal indeholde. Det bliver tydeligt, at testning er knyttet til et diagnostisk element, og udredning til et pædagogisk element, der har til formål at pege frem mod en støtteindsats. De diagnostiske testelementer er i figur 2 vist med blå. Samtidig ser vi, at udredningen er tæt knyttet til evaluering af den indsats, der sættes i værk for deltageren i OBU. Disse elementer er i figur 2 illustreret med grøn farve.

Visitation og testning

Som figurens blå elementer viser, indebærer visitation til OBU tre elementer: samtale, testning og evt. supplerende testning. Formålet med samtalen er at afklare, om personen er kommet til det rette sted. Her skal det først afklares, om personen oplever vanskeligheder med skriftsproget, og hvorvidt det er sandsynligt, at der kan være tale om ordblindhed. Dernæst skal det afklares, om personen kan testes efter lov om ordblindeundervisning for voksne eller fx skal henvises til sit uddannelsessted eller lov om specialundervisning for voksne eller andre tilbud.

Derudover skal man afgøre, om det er relevant at anvende Ordblindetesten, eller om der skal bruges afdækningsmateriale for personer, hvor dansk ikke er hovedsproget. Efter afklaringen af, om udbyderen af OBU er den rette til at foretage testen, gennemføres den test, som er relevant. Hvis man allerede er ordblindetestet, skal man naturligvis ikke gentestes – resultatet er gældende livslangt.

Hvis der efter gennemførelse og godkendelse af testen stadig er usikkerheder, og der stadig er mistanke om ordblindhed, kan der tilbydes supplerende testning. Supplerende testning har et diagnostisk øjemed, og formålet er at finde ud af, om der er tale om ordblindhed på trods af et gult resultat, eller om der er tale om, at fx et rødt resultat ikke er validt. Formålet kan også være at undersøge, om en lav score på den ordforrådstest, som er en del af Ordblindetesten, kan forstyrre resultatet.

Hvad er så vigtigt at forstå ud fra dette? Det er, at gennemførelsen af Ordblindetesten skal foretages på baggrund af vigtige afklaringer før og efter testen, så man sikrer sig, at forudsætningerne for at tage testen er korrekte, samt at validiteten af testen er høj.

Udredning

Formålet med udredningen i visitationsprocessen er at finde frem til, hvilke tilbud der er relevante at tilbyde. For at gøre det er det relevant at se på, hvordan den person, som er blevet konstateret ordblind, forholder sig til skriftsprog. Derfor indeholder udredningen både en samtale om, hvilke vanskeligheder der opleves i hverdagen, og hvilke ønsker personen har for undervisningen. Samtidig giver det mening at komme tættere på, hvordan personen skriver og læser i sin dagligdag, ved at lave forskellige udredende tests. Fx kan det være relevant at se på, hvilken strategi personen anvender, når han/hun skal læse ord, han/hun ikke kender, hvordan læseflowet er i højtlesning, og hvordan læseforståelsen er i dagligdags tekster. I skrivning kan det være relevant at afdække stavestrategier, både med og uden læse- og skriveteknologi.

Det vigtigste at holde sig for øje er dog, at man ikke længere er i gang med at undersøge, hvorvidt personen er ordblind eller i hvilken grad. Her, i figur 2's grønne områder, er man interesseret i det funktionsniveau, som personen udviser, med særligt fokus på udviklingspotentiale. Hvis man fx i en højtlesning hører, at personen går i stå og siden springer svære ord over, kan det være relevant at arbejde med, hvordan man kan afkode svære ord. Hvis man ved skrivning med ordforslag ser, at

personens skriveflow forstyrres af en minutiøs søgen efter det rigtige ord i ordlisten, kan det pege på at introducere diktering som skrivemetode.

En udredning munder ud i en opstilling af evaluerbare mål for den undervisning, som igangsættes. Her er det personen selv, der sammen med underviseren formulerer de mål, som de ønsker at opnå med undervisningen. Det er derfor naturligt, at der er en direkte linje mellem de elementer, som man vælger at udrede, og de mål, som opstilles for undervisningen.

Hvad er det så vigtigt at forstå ud fra dette? At en udredning ikke handler om at diagnosticere ordblindhed, men har til formål at pege direkte ind i undervisning. Man skal altså spørge sig selv: Hvad er formålet med denne læsetest, og hvilke informationer får jeg ud af den, som jeg kan bruge til at opstille mål for undervisningen? Det bliver derfor også tydeligt, at de tests, man anvender i en udredning, ikke behøver at være standardiserede.

Når man standardiserer en test, er formålet at kunne holde et testresultat op imod en population af andre testede og se, hvordan man placerer sig i relation til dem. Når man udreder en funktion mhp. undervisning, er det ikke relevant, hvordan andre scorer i samme test. Man har kun brug for at kunne sammenligne med sig selv. Testen kan altså gentages efter et undervisningsforløb, hvis man finder det relevant, men kun for at se, om der er sket en udvikling hos den enkelte.

I ordblindeundervisning for voksne (OBU) udarbejdes der en individuel undervisningsplan på baggrund af den udredning, man laver. Det kan man høre og se eksempler på i podcast og teksteksampler på Nationalt Videncenter for Ordblindhed og andre Læsevanskeligheders hjemmesider. Her fortæller undervisere om, hvordan de planlægger undervisningen helt konkret, og om hvordan de løbende evaluerer og tilpasser mål ved fx at bruge logbøger eller andre evalueringsmuligheder.⁴

Den voksne ordblinde – den fortsatte case

Carsten, som havde henvendt sig til et VUC, fordi hans vanskeligheder mindede om sønnens, blev efter samtalen indstillet til Ordblindetest, hvor han scorede 69 og altså kunne diagnosticeres som ordblind. Han havde ikke andre primære vanskeligheder og kunne derfor indstilles til et ordblindeundervisningsforløb for voksne (OBU). Han takkede ja, og derfor gik underviseren i gang med en udredning af Carstens behov og muligheder. Carstens ønsker om at lære noget mere om læse- og skriveteknologi, så han kunne støtte sin søn, fyldte en del i den individuelle undervisningsplan, men det blev også tydeligt, at Carsten gerne ville lære noget mere om stavning, og at hans manglende læseerfaring gjorde ham usikker, når han skulle læse forskellige teksttyper, også selv om højt-læsning af tekster med LST blev tilbudt. Det tog underviseren også med i undervisningsplanen, hvor der udarbejdedes evaluerbare mål, som både underviseren og Carsten kunne bruge til at se progression undervejs. I løbet af undervisningsperioden, hvor Carsten kom to gange om ugen i fire timer ad gangen på et hold med i alt seks andre voksne ordblinde, evalueredes Carstens afkodning, LST-brug og stavning flere gange med brug af forskellige tests, observationer og samtaler.

Hvad skal vi forstå om forskellig brug af testning og udredning – hos både børn og voksne?

Og hvorfor er det interessant for dem, der afdækker børn og unge, at kende til procedurer og logikker fra voksenområdet?

4 [Ordblindeundervisning for voksne](#)

1. Forud for en diagnostisk test skal der ske en afklaring af, hvorvidt der er grundlag for at tage testen – både juridisk og pædagogisk
2. En test er et diagnostisk redskab, som skal tages alvorligt. Den ser på forudsætninger for læsning, er statisk og bør ikke gentages. Dens formål er at konstatere, om der er tale om ordblindhed
3. En udredning er et øjebliksbillede, der ser på den umiddelbare funktion i en given kontekst. Den bør gentages ved ændringer i konteksten, men altid afspejle et funktionelt sigte. Dens formål er at kunne tilrettelægge den rette indsats.

Der er altså tale om forskellige formål med test og udredning, og det kan illustreres figurativt (figur 3).

	Testning med Ordblindetesten	Udredning
Formål	At afgøre om skriftsprogsvanskeligheder skyldes ordblindhed	At afgøre, hvilke undervisnings-, kompensations- og støttetiltag der skal stilles til rådighed, samt at evaluere på tidligere indsatser
Indhold	1. Afklaring af, hvorvidt det er sandsynligt, at der er tale om ordblindhed 2. Afklaring af, om Ordblindetesten er den rette test at anvende 3. Gennemførelse af testen som beskrevet i vejledningen 4. Godkendelse af testen som beskrevet i vejledningen 5. Evt. supplerende, diagnostisk testning	1. Samtale om oplevede vanskeligheder 2. Samtale om ønsker og behov for resultatet af undervisningen 3. Udredning af omfang og art af vanskeligheder i læsning, skrivning og forståelse med og uden LST
Repetition	Gentages ikke	Gentages efter behov, da den er et øjebliksbillede
Standardisering	Standardiseret, da den skal kunne sammenholdes med en population i diagnostisk øjemed	Ikke nødvendigvis standardiseret, da den ikke har til formål at skulle sammenlignes med andre

Figur 3: Forskellige formål med test og udredning.

Også i grundskolen kan der være anledning til at overveje, hvorfor og hvad man er i gang med at undersøge i forbindelse med ordblindhed. Forud for en diagnosticerende ordblindetest skal der foreligge begrundet mistanke om ordblindhed. Det kan man fx have undersøgt med ordlæseprøver, hvor elevens evne til at læse enkeltord uden støtte af kontekst er undersøgt. Der kan også være en bekymring fra klassens lærere, som iagttager afkodningsvanskeligheder ved uøvede tekster og stavfejl i strid med skriftens lydprincip. Når eleven så er diagnosticeret ordblind – eller i lettere fonologiske vanskeligheder (gult resultat i Ordblindetesten) – så har lærerne brug for at vide, præcis hvor den gode og fokuserede indsats skal begynde. Ordblindetesten diagnosticerer, men siger fx ikke noget om, hvilke bogstavlyde netop denne elev har svært ved. Ordblindediagnosen peger på grundlæggende vanskeligheder med at koble bogstavernes lyde sikkert og hurtigt, men også i grundskolen bør den enkelte elevs profil undersøges nærmere i en egentlig udredning af forudsæt-

ninger og behov, inden relevante undervisningstiltag sættes i værk, således at elevens nærmeste udviklingszone rammes.

Nogle elever har måske kun vanskeligheder i staveprocessen, mens andre ikke er sikre på bogstavernes navne og lyde – og andre elever er udfordrede i automatiseringen i afkodningen. En del elever har udfordringer med teksterne i mange af skolens fag og skal kompenseres med IT-støtte for at sikres deltagelse og faglig udvikling. Læsevejledere og lærere må altså lave en udredning af den enkelte elevs udfordringer, ligesom det ovenfor er beskrevet i afsnittet om udredning af voksne kursister – og så må man udnytte sin grundlæggende viden om fonologiske udfordringer, således at et tilpasset undervisningstilbud tilrettelægges og løbende kan evalueres. I den forbindelse er det, som ovenfor nævnt, ikke så relevant med standardiserede tests, men langt vigtigere at være observant på elevens fremskridt i forhold til de mål, man har opstillet.

Tester vi ikke alt for meget?

Mange skoler og kommuner har, blandt andet ud fra ønsket om ikke at overse elever med ordblindhed, indført overordnede testplaner, ligesom Sprogtest og Risikotest for Ordblindhed er obligatoriske afdækningsredskaber i grundskolen. Disse tiltag er vigtige i arbejdet med en tidlig og effektiv indsats og taler ikke imod ovenstående diskussion af afdæknings- og udredningsarbejdet. Det er blot en understregning af, at test uden opfølgende udredning og indsats er meningsløst. Mens der er lovbestemte regler for ovenstående test og Ordblindetesten i folkeskoleloven, er der ikke, som på voksenområdet, lovbestemte krav til ordblindeundervisningen i grundskolen, udover hvad der i Folkeskolens formål beskrives således: “§ 3, stk. 3a: Børn, der har brug for støtte, og som ikke alene kan understøttes ved brug af undervisningsdifferentiering og holddannelse, skal tilbydes supplerende undervisning eller anden faglig støtte i henhold til § 5, stk. 5” (folkeskoleloven, <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2024/989>). Ofte vil lærere og læsevejledere i fx klassekonferencer kunne konstatere, at bestemte elever har påfaldende resultater, og derfra planlægge den egentlige udredning og indsats – også for elever, som tidligt ses at være i fonologiske vanskeligheder.

På såvel voksenområdet som i grundskolen er det altså ikke bare et spørgsmål om diagnosticering af evt. ordblindhed, men også om en pædagogisk vurdering af faktiske forudsætninger sammenholdt med de muligheder, man står over for, så man kan iværksætte det mest hensigtsmæssige tiltag. Voksne kursister har måske større muligheder for selv at fortælle om ønsker og behov, men også blandt børn bør man samtale om, hvordan ordblindheden opleves for den enkelte, så oplevelsen af motivation styrkes, og de psykiske følgevirkninger imødegås. Den grundige udredning hjælper også lærerne med at udnytte de muligheder, der er for tilpasset undervisning i såvel holddeling som individuelt tilrettelagte tilbud. Udredningen giver alle undervisere og vejledere muligheden for et mentalt spring fra dagligdagens krav til et overordnet niveau, hvor blikket på den enkelte elevs faktiske behov og mål for undervisningen kombineres.

Der er altså mange sammenfaldende udfordringer og muligheder på tværs af grundskole og voksenområdet, når man undersøger ordblinddevanskeligheder og skal tilrettelægge et undervisningstilbud, selv om lovgivningen på området er forskellig. Der er grund til at være opmærksom på, om man er ved at diagnosticere eller er i gang med en udredning af de faktiske behov, så undervisningstilbuddet passer til den enkelte elev eller kursists behov – og siden netop kan følge op på udredningen, som et led i en veltilrettelagt undervisning.

Referencer

Bekendtgørelse om ordblindeundervisning for voksne. <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2020/440>

Bekendtgørelse af lov om folkeskolen. <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2024/989>

Ordblindeundervisning for voksne | Børne- og Undervisningsministeriet

Pædagogisk vejledning til ordblindeundervisning for voksne. Børne- og Undervisningsministeriet

Om forfatterne

Marie Wolter Bertelsen er cand.mag. i audiologopædi fra Københavns Universitet. Hun er faglig konsulent ved Nationalt Videncenter for Ordblindhed og andre Læsevanskeligheder med særlig faglig ekspertise i ordblindhed på unge- og voksenområdet. Hun har tidligere været leder af Ordblindeundervisning for voksne på HF og VUC Roskilde-Køge.

Helle Bonderup er lektor i dansk ved VIA University College og er underviser og koordinator på Ordblinde- og læsevejledningsuddannelserne.